

OCENE IN POROČILA

Rüdiger vom Bruch, Rainer A. Müller, **Historikerlexikon. Von der Antike bis zum 20. Jahrhundert.** Augsburg—München : Beck, 1991. 379 strani.

V velikem številu najrazličnejših priročnikov je zdaj zapolnjena še za zgodovinarje pomembna vrzel, namreč leksikon zgodovinarjev. Založba Beck je v začetku letošnjega leta v redakciji dveh nemških zgodovinarjev srednje generacije vom Brucha in Müllerja izdala priročni leksikon zgodovinarjev od antike do danes, ki obsega na 379 straneh 540 historikov od Homerja in Hekataja iz Mileta do Michela Foucoultta, ki ima kot najmlajši rojstno letnico 1926. Takoj naj omenim, da sta avtorja upoštevala le že umrle zgodovinarje, od katerih so zadnji 1989 umrli utemeljitelj slovaške historične šole Daniel Rapant, nemški zgodovinar starega veka Hermann Bengtson in zgodovinar starega Rima Ronald Syme, po rodu iz Nove Zelandije. Vmes so zgodovinarji različnih narodnosti in kulturnocivilizacijskih krogov.

Potreba po priročniku, ki bi posredoval kratke informacije z bibliografijo za podrobnejše iskanje, je bila že dolgo aktualna in oba avtorja sta zbrala 28 sodelavcev večinoma mlajše srednje generacije profesorjev nemških univerz, poleg pa še dva Američana ter po enega Francoza, Japonca, Norvežana in Tržačanko. Iz Trsta je Maria Rosa di Simone, ena od štirih žensk sodelavk, na kar v uvodu opozarjata tudi redaktorja, s čemer hočeta ilustrirati situacijo v historiografiji, ki je še vedno pretežno moška znanstvena veda. Več kot tristo v knjigi omenjenih zgodovinarjev je živelo in delovalo po letu 1800, torej je težišče na novejšem času, pač tudi v skladu z razvojem zgodovinske vede, ki se, mimogrede rečeno, kot termin prvič omenja v delu Johanna Martina Chladeniusa v delu *Die allgemeine Geschichtswissenschaft* iz leta 1752.

Posamezni historiki so obdelani v pregnantnih geslih, v katerih je opisana njihova življenjska in znanstvena pot, opredeljeno in ocenjeno znanstveno delo v originalnem jeziku, na koncu gesla pa je dodana dovolj obsežna bibliografija in podpis avtorja članka. Redaktorja sta skušala čimbolj enakomerno zajeti ves svet, pri čemer je sicer poudarek na evropskih zgodovinarjih. Reči je tudi treba, da je domačim, torej nemško piščim zgodovinarjem namenjeno več prostora kot nekaterim drugim. Z našega zornega kota gledano je prav gotovo premalo upoštevana vzhodna in jugovzhodna Evropa, marsikakšna nacionalna historiografija pa je sploh brez predstavnika, npr. Hrvatska. Srbe predstavlja samo Jovan Radonić, Slovence pa zastopa Milko Kos, ki mu je članek napisal Horst Glassl, profesor Münchenske univerze. Geslo o Milku Kosu je dovolj natančno in obsežno in tudi brez napak pri slovenskih naslovih del. Vsekakor pogrešamo vsaj še Frana Zwitterja in Ljudmila Hauptmana, ki sta oba pokojna že od začetka projekta, saj sem že omenil tiste, ki so umrli šele 1989. Med to najizbranejšo elito zgodovinarske vede sta našli mesto le dve zgodovinariki: Hedwig Hintze, prva ženska, ki se je v Nemčiji habilitirala iz zgodovine (1923) in je bila strokovnjak za francosko revolucijo, žena znanega profesorja za ustavno, gospodarsko in politično zgodovino Otta Hintzeja, ki ga je v času nacizma zapustila in 1942 napravila samomor. Druga je Lilly Ross Taylor, ameriška zgodovinarica rimske zgodovine. Južnoslovanski zgodovinarji so torej na moč slabo zastopani, po mojem mnenju neupravičeno, čeprav je bil izbor ob relativno majhnem prostoru, ki je bil na voljo, resnično težak. Zato bomo za naš prostor morali podatke še vedno iskati v naših enciklopedijah. V celoti pa lahko rečemo, da je *Historikerlexikon* delo, ki ga je vredno vzeti v roke, solidno delo s točnimi podatki in bogato bibliografijo predvsem za zahodnoevropski prostor in tamkajšnjo historiografijo ne glede na idejno usmeritev.

Franc Rozman

Perry Anderson, **Prehodi iz antike v fevdalizem.** Ljubljana : Studia humanitatis, 1989. 350 strani.

Avtor je knjigo označil kot prolog k daljšemu delu z naslovom *Rodovniki absolutistične države*, ki bo še letos v prevodu izšla v isti zbirki. Zahvaljujoč tej zbirki imamo v slovenskem prevodu nekaj pomembnih del, ki jih brez nje najbrž ne bi imeli. Pred leti, ko so izšle prve knjige zbirke, je marsikdo dvomil v uspeh. Letos šteje že peto leto. Vsako leto je izšlo 10 knjig. Založnika zbirke, ŠKUC in Znanstveni inštitut filozofske fakultete, sta študentom do letošnjega letnika nudila knjige s popustom. Žal sta ga morala zaradi denarnih razmer opustiti. To je bila dobra naložba.

Zato bi bilo zaželjeno, da bi skromna dodatna sredstva pridobila in začetno prakso do študentov nadaljevala. Naslovi knjig prvih letnikov pričajo, da so v večji meri zastopani francoski avtorji. To je, tako menijo v uredniškem odboru, pogojeno s praktičnimi razlogi. Upajamo, da se bo krog prevodov v večji meri razširil na pisce iz drugih dežel, zbirka pa krizno razdobje založništva preživela.

Spremno besedo h knjigi je napisal Miha Kovač. Naslovil jo je Vzhodno od Berlina, na drugi strani Labe. Namenil jo je Andersonovim pogledom, predvsem pa razlikam med vzhodnim in zahodnim marksizmom. Pri tem je uporabil tudi pred leti objavljeno Andersonovo besedilo. Tej spremni besedi bi kazalo dodati prikaz razpravljanja o antiki in fevdalizmu v preteklosti in sodobnem času vsaj v marksistični literaturi, če razpravljamo o razlikah med vzhodnim in zahodnim marksizmom. Tega pa ni mogoče ločiti od splošnega prikaza razpravljanja o teh razdobjih v razvoju človeške družbe. Tako razpravljanje bi nas prisililo k izostritvi specifične marksističnega pojmovanja v razlagi antične in srednjeveške fevdalne družbe. V tem okviru bi lahko razpravljali tudi o možnih razlikah med marksističnimi avtorji tostran in onstran Labe. To ne bi bilo lahko opravilo, a nujno potrebno dejanje, ki bi najbrž pokazalo, da marsikaterega besedila, ki je uvrščeno med marksistična, za tako ni mogoče označiti. Ne kaže prezreti, da ima vsak »izem« obeležje ne le kraja, ampak tudi časa. V marsičem pa se sodbe avtorjev razlikujejo ne glede na kraj in čas.

V literaturi velja, da je za sužnjelastniški in fevdalni način proizvodnje značilna neekonomska prisila. Nekateri jo imajo za sestavni del produkcijskega načina, drugi za pojav nastavbe. Pritrjujem prvim. Raziskovalci fevdalne družbe večkrat enačijo fevdalno zemljiško rento s presežnim produktom fevdalnega načina proizvodnje, tudi pisec spremne besede. V splošnem je presežni produkt tisti del produkta, ki ostane po pokritju proizvodnih stroškov. Ti obsegajo stroške za nadomestilo potrošenih produkcijskih sredstev in stroške za reprodukcijo delovne sile. Zadnji obsegajo proces nastajanja in obnavljanja telesnih in umskih delovnih sposobnosti človeka, tvarne in netvarne življenjske potreščine. Tako pojmovan presežni produkt je bil osnova razvoja človeške družbe, njenega gospodarskega, socialnega, političnega in duhovnega razvoja. Prilaščanje in razpolaganje s presežnim produktom je bilo v zgodovini odvisno od vsakokratnega zgodovinsko določenega načina proizvodnje. Nastal je že v arhaični družbi. Pri fevdalnem načinu proizvodnje so bila tudi podložniška gospodarstva lastniki produkcijskih sredstev in so na zemlji, ki jim je bila dodeljena, gospodarila. Skrbela so za obnavljanje in po možnosti tudi za razširitev gospodarstva. Zato so tudi ona lahko razpolagala z delom presežnega produkta, ki so izpolnila obveznosti do fevdalca, popravila in nadomestila produkcijska sredstva in zadovoljila lastne življenjske potrebe. Tako je pri fevdalnem načinu proizvodnje presežni produkt poleg fevdalne zemljiške rente, ki si jo je prilaščal fevdalni razred, obsegal tudi tisti del presežnega produkta, ki je ostal podložniškim gospodarstvom po pokritju proizvodnih stroškov. Zato sodim, da ni mogoče fevdalne zemljiške rente enačiti s presežnim produktom fevdalnega načina proizvodnje. Ta je bil enak fevdalni zemljiški renti le takrat, kadar so podložniška gospodarstva premogla le enostavno reprodukcijo. To se je večkrat dogajalo. Podložniška gospodarstva so lahko zaradi naravnih in družbenih vzrokov tudi propadla. Od presežnega produkta, s katerim so podložniška gospodarstva razpolagala, je bil odvisen ne le njihov razvoj, ampak razvoj fevdalne družbe. Fevdalec si je prilaščal ves presežni produkt na dvoru živečih podložnikov. Tem je bilo celo prepovedano, da bi si ustvarili premoženje. Ponekod so za lastne potrebe obdelovali košček pridvorne zemlje, a to ni vplivalo na njihov položaj. Dohodek oziroma presežni produkt podložniških gospodarstev ni bil odvisen le od poljedelstva in živinoreje, ampak tudi od drugih dejavnosti, s katerimi so se ukvarjala, obrti, trgovine in denarno-kreditnih poslov.

Andersonova knjiga ne prinaša novih podatkov o zgodovini antike in srednjega veka, prinaša pa nekatere nove poglede in razlage, ki so vzbudile pozornost. Med njimi najbrž največ razlaga o vzrokih nastanka in značaju absolutizma. Avtor je v knjigi zapisal, da mu manjka znanja in izvedenosti profesionalnega zgodovinarja, ki je povezano z neposrednim študijem originalnih zapisov iz preteklosti. Njegova analiza, tako je zapisal, se opira le na poznavanje dosegljivih del sodobnih zgodovinarjev. Uspelo pa mu je prikazati družbeni in politični svet klasične antike, naravo njenega prehoda v srednjeveški svet in iz tega izhajajočo strukturo in evolucijo fevdalizma v Evropi. V tem prikazu so regionalne delitve Sredozemlja in Evrope ves čas osrednja tema raziskovanja. To je odlika knjige, ki zasluži bralčevo pozornost. V tem okviru je nakazal razlike tudi med vzhodnim in zahodnim fevdalizmom. O njih so avtorji večkrat razpravljali ali jih vsaj nakazovali. Iz avtorjeve razprave je razvidno, da so bili vzroki, ki so vplivali na razvoj fevdalizma v vzhodnoevropskih deželah različni (Baltik, Rusija), kakor so bili različni vzroki njegovega zaostajanja v primerjavi z razvojem na Zahodu. Pri tem je za Rusijo posebej poudaril vlogo nomadskih vdorov in njihovo gospodstvo v deželi. Avtor vseh dilem v razvoju vzhodnoevropskega fevdalizma ni razrešil. To tudi ni bil njegov namen. Navedel pa je vzro-

ke, ki jih ni mogoče prezreti. Raziskovalci antike in fevdalizma bodo marsikateremu podatku ali razlagi nasprotovali ali podvomili v resničnost. To pa ne velja samo za to knjigo. Način podajanja snovi v knjigi je tekoč, jasen, tudi polemičen. Marsikatero razlago iz obsežne literature, ki jo je uporabil, s pojasnjevanjem zavrača, tudi zato je branje knjige privlačnejše. Anderson omenja tudi slovenske kraje, a ne slovenske literature. Najbrž bi že bil čas, da bi kratko zgodovino Slovencev izdali vsaj v enem od svetovnih jezikov. Zdi se, da misel ni nova, njena uresničitev pa bi bila koristna.

Ludvik Čarni

Maria Luisa Rizzatti, **Leonardo**. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1991. 128 strani.

(Pre)obilju člankov in knjig o Leonardu da Vinciju (1452—1519) se pridružuje v slovenskem izboru »Geniji v umetnosti« Maksa Veselka prevod italijanskega originala Marije Louise Rizzatti iz leta 1975. Ta količina nastaja in se neprestano povečuje zaradi seznanjanja novih generacij z »najbolj univerzalnim človekom renesanse«, pa tudi zaradi trajnega problema, ki je očitno v »fenomenu Leonardo«. V glavnem gre za dela dveh smeri: prva ponujajo vedno nove formule, kako bolje razložiti ta fenomen, druga poskušajo obstoječe znanje pa tudi neodgovorjena in nezadovoljivo odgovorjena vprašanja povezati v mozaični portretni sestav. Takšna je knjiga »Leonardo« M. L. Rizzattijeve, namenjena predvsem prvemu bližnjemu seznanjanju z genijem iz Vincijsa, vendar tudi dovolj izčrpna v odpiranju problematike, ki jo bo zainteresirani študiral po strokovni literaturi in predvsem neposredno iz Leonardovih del.

Obravnavana knjiga je umetnostnozgodovinsko delo, druga področja Leonardove univerzalnosti le bolj omenja in podreja svojemu osnovnemu vidiku. Drugi pol njegove genialnosti je predvsem na področju naravoslovnih opazovanj ter raziskav in tehničnih izumov, kjer je Leonardo gradil in nadgrajeval svojo veliko sintezo z mnogimi originalnimi prispevki ter spoznanji. Rizzattijeva nekatere omenja, vendar pa je težišče modernih prizadevanj šlo dalje in skuša ne le enakovredno obravnavati pola umetnost-znanost, marveč se veliko ukvarja tudi z obojestranskim vplivanjem obeh sfer. Kdor skuša globlje v Leonardov fenomen, se ne more izogniti študiju s tega vidika.

Takšen je — v najkrajšem — domet avtoričinega koncepta in ambicioznosti, velja pa še kratko pogledati, kaj knjiga ponuja. Ob obilici zares kakovostnih barvnih reprodukcij si sledi biografski del, poskus človeškega približanja iz večinoma drobnih anekdot, sprehod skoz idealizirano (vsa dela na enem mestu!) galerijo in komentar k njegovemu umetniškemu opusu. Ta poglavja uokvirja spredaj izbor iz Leonardovih zapisov, zadaj pa iz zapisov njegovih in naših sodobnikov. Uvodoma je dodana zgodovinska skica Leonardovega časa, predvsem razmer na dvoru družine Sforza v Milanu. To so mozaične sestavine, ki naj se povežejo v portret velikega umetnika visoke renesanse s sokreativnim bralčevim deležem.

Zgodovinar bo pri svojem strokovnem delu verjetno segel mimo takšne knjige v znanstveno literaturo. Kadar pa si bo zaželel manj zahtevnega vodstva skozi svet Leonardove umetnosti, mu bo dobrodošla tudi ta knjiga. Morda bo ob njej razmišljal o problemu populariziranja zgodovinskih dogajanj in osebnosti, kar zahteva določeno odstopanje od stroge metodologije zgodovinopisja. Vsekakor pa bi polemika z Rizzattijevo lahko bolje osvetlila problem zgodovinskosti oseb, ki tako prehitvejajo svoj čas in izstopajo iz njega ter žive še stoletja kasneje, kakor je to pri Leonardu.

Sandi Sitar

Jože Pogačnik, **Starejše slovensko slovstvo**. Ljubljana : Znanstveni inštitut FF, 1990, 392 strani.

Med izdajami znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani je zagledala luč sveta tudi obširna študija Jožeta Pogačnika z naslovom *Starejše slovensko slovstvo*. Ker gre za uglednega slovenista, ki je prinesel mnogo novega v našo vednost, pravega ambasadorja te stroke z objavami praktično po celi Evropi, so bralčeva pričakovanja, ko vzame njegovo delo v roke, razumljivo, visoka. Toda: kdor pričakuje, je dostikrat razočaran; zato tu ne bom govoril o dobrih straneh knjige, ki jih je seveda veliko, ampak le o stvareh, ki so me iritirale.

Šokantno je označevanje H. Bullingerja za Kalvinovega naslednika (sic! — str. 153), ko vendar že vsak povprečno razgledan razumnik vé, da je bil Zwinglijev dedič.